УДК 37(092)

Людмила Гусак,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
гуманітарних спеціальностей
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

АСПЕКТИ АСОЦІАТИВНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО

У статті дається ретроспективний аналіз дидактико-методичних надбань великого вченого щодо навчання дітей іноземній мові з раннього дитинства. На підставі дидактичних ідей Великого дидакта на прикладі книги «Світ навколо в картинках» автор показує актуальність здійснених педагогом методичних надбань, які ефективно можуть використовуватися в асоціативному навчанні молодших школярів.

***Ключові слова**: асоціативні символи, принципи матеріалістичного сенсуалізму, навчання іноземній мові.*

В статье дается ретроспективный анализ дидактико-методических достояний великого ученого относительно обучения детей иностранному языку с раннего детства. На основании дидактичных идей великого дидакта на примере книги «Мир вокруг в картинках» автор показывает актуальность осуществленного педагогом методического достояния, которое эффективно может использоваться в ассоциативном обучении младших школьников.

***Ключевые слова:** ассоциативные символы, принципы материалистического сенсуализма, обучение иностранному языку.*

The paper gives a retrospective analysis of didactic-methodological achievements of the great scientist about teaching children a foreign language in early childhood. On the basis of Yan Amos Komensky s book The «World in Pictures» the author of the article shows different approaches to teaching foreign languages, which can be used in associative teaching younger pupils.

***Key words:** associative symbols, principles of sensyalism, teaching of foreign languages.*

Останні освітні парадигми іншомовної філологічної освіти в Україні передбачають навчання дітей іноземній мові з першого класу школи. Дидактична та методична науки визначають нові шляхи розв'язання проблеми навчання дітей іноземній мові з перших днів школи. Старі методики навчання стають недієздатними за нових умов. Актуальним в

цьому випадку є звернення до досвіду навчання дітей іноземних мов в історії світової дидактичної науки.

Слід зауважити, з якою легкістю дитина запам'ятовує фрази з мультфільмів, рекламних роликів. А скільки зусиль їй треба докласти для того, щоб запам'ятати віршик чи правило. До того ж, вивчений віршик дитина забуває через тиждень-два, а улюблені фрази пам'ятає місяцями. У чому ж тут справа? А справа в тому, що діти сприймають та запам'ятовують інформацію через світ образів. В першому випадку основою для запам'ятовування став яскравий образ, а в другому – нав'язана дорослим інформація.

Образ допомагає краще зрозуміти матеріал і краще його запам'ятати. Саме вчитель може стимулювати учнів до використання образів. При правильному використанні слова та образу в поясненні вчителя на уроці підкріплюється позитивна роль образу в процесі запам'ятовування іншомовного лексичного матеріалу.

Образ – це результат і ідеальна форма відображення світу в свідомості людини. Образ на рівні пізнання – відчуття, сприйняття, уявлення; на рівні мислення – поняття, судження. Образами виступають практичні дії, мова, різноманітні знакові моделі. За змістом образ є об'єктивним настільки, наскільки він адекватно відображає об'єкт.

Основна причина порівняно легкого опанування іншомовною лексикою дітьми раннього віку приховується в особливостях їхнього психічного розвитку і, насамперед, в особливостях розумової діяльності.

Мета статті – представити дидактичні надбання Я. А. Коменського, які можуть бути використані в асоціативному навчанні дітей молодшого шкільного віку іноземної мови.

Для аналізу передумов розробки сучасних парадигмальних методичних проектів цінним є звернення до досвіду Яна Амоса Коменського (1592–1670). В основу методики вивчення латинської мови Я. А. Коменський поклав принципи матеріалістичного сенсуалізму, які знайшли своє прикладне застосування в його праці «Світ навколо в картинках» (Orbis sensualium pictus), яка вперше була надрукована в 1658 році. Ця праця і є предметом нашого дослідження в сенсі використання методичних ідей великого дидакта в теорії та практиці навчання молодших школярів іноземної мови.

Засновуючи у Венгрії на запрошення княжого дому Ракочі семилітню школу, Я. А. Коменський особливу увагу приділяв проблемам викладання латинської мови, яка на той час і майже до кінця XVIII століття була мовою вчених і освічених людей, мовою, якою викладали в гімназіях та університетах, і яка на початкових стадіях навчання була іноземною для дітей. Саме тому правильне навчання латинській мові з найперших кроків навчання дуже цікавило керівників шкіл, вчених, батьків і всіх, кому були небайдужі проблеми освіти.

Попередні його підручники з латинської мови («Відкриті двері мов», «Напередодні») вже використовувалися в школах багатьох європейських держав. Але ці підручники виявилися дуже важкими для учнів. Проте і сам Я. А. Коменський не дуже був ними задоволений, так як в них не зовсім чітко були відображені його головні дидактичні принципи, його ідеї наочності, ідеї практичної корисності знань, яких учні набувають в школі.

Саме тому Я. А. Коменський вирішив створити книжку-підручник, яка б полегшила засвоєння латинської мови як іноземної. Це йому надзвичайно добре вдалося у книзі «Світ навколо в картинках». Ця книга найчіткіше відображає синтез педагогічних поглядів великого дидакта в їх практичному використанні за принципами матеріалістичного сенсуалізму. Вона є підсумком найважливіших його ідей, до яких можна віднести: визнання зовнішніх органів відчуттів як головного джерела пізнання; ідея розвитку зовнішніх органів відчуття у дітей; наочність викладання; дидактичні правила про перехід від конкретного до загального, від загального до більш спеціального, від простого до складного і т.д.

«Світ навколо в картинках» є зразком найбільш виразного синтезу педагогічних переконань Я. А. Коменського в їх практичному застосуванні в системі навчання за розробленими ним принципами. В цій книзі розкриваються ідеї, які дидакт пропагував ще в своїх ранніх педагогічних творах і систематично розвивав їх протягом всієї своєї педагогічної діяльності.

В змісті книги «Світ в картинках» превалює ідея енциклопедичної освіти. Ще на студентській лаві Я. А. Коменський мріяв про створення енциклопедії для свого народу чеською мовою. В цій книзі Я. А. Коменський втілює свою ідею, щоб всі діти дошкільного віку та діти 6–7 років навчилися «одне – знати, інше – робити, третє – говорити»[1].

У «Передвіснику загальної мудрості», Я. А. Коменський намітив план створення праці за так званою пансофією, тобто загальною мудрістю: «загальною» – в розумінні охоплення всього необхідного людині і в розумінні доступності для всіх людей, для всіх верств населення [2]. Я. А. Коменський називав «пансофією» «загальну медицину» для всього хворого організму людства.

Ідею енциклопедичної загальної освіти Ян Амос прагне упроваджувати на всіх рівнях навчання.

У «Великій Дидактиці» Коменський висуває тезу: на всіх чотирьох рівнях освіти (у материнській школі, в школі рідної мови, в латинській школі і в Академії) «завдання і вміст шкільного викладання повинні відрізнятися не матеріалом, а формою» [3]. Ідея енциклопедизму і пансофії знайшла своє дидактичне вираження і в принципі концентричного розташування навчального матеріалу на різних ступенях освіти.

«Світ в картинках» є за своїм змістом не що інше, як своєрідна енциклопедія, яку Я. А. Коменський пропонує дати в руки дітей

дошкільного віку в сім'ї і на перших кроках навчання в школі. Хоча ця книга невеликого об'єму, вона містить короткий огляд всього світу і всієї мови. Ось чому сам автор називає свій «Світ в картинках» «енциклопедією видимого світу».

Нежива природа представлена в дев'яти картинках (III–XI), рослинний світ – в шести картинках (XП–XVII), світ тварин – в шістнадцяти картинках (XVIII–XXXIV); всі останні картинки присвячені людині, її походженню, віковим рівням, складовим елементам людського організму, діяльності людини, моральним цінностям, взаємним стосункам людей в сім'ї, в державі і в церкві.

Енциклопедизм у Я. А. Коменського має чіткий дидактичний характер, який чітко відображається в побудові книги «Світ навколо в картинках».

Невидимими і не завжди відчутними нитками зв'язані всі 150 картин «Світу». Не розуміючи і не відчуваючи ідеї зв'язаності і послідовності в розкритті світу, важко усвідомити всю велич і глибину творчої педагогічної праці автора над цією книгою.

Насичуючи свій «Світ в картинках» конкретним змістом і матеріалом, доступним зовнішнім органам чуття, Я. А. Коменський називає свою працю «передднем школи інтелектуальної». В своїй книзі автор виходить далеко за межі доступного лише сенсорному досвіду, і поряд із зображенням доступного від чуттєвого досвіду він вводить ряд понять, які є недоступними для зовнішніх органів чуття, наприклад, моральних якостей, справедливості, гуманності і тому подібне. Для зображення такого роду понять Я. А. Коменський схиляється до символічних зображень.

«Світ навколо в картинках» починається так званою «живою азбукою» або «символічним алфавітом». У цьому алфавіті букви представлені разом із зображенням тих живих істот, які подають схожі звуки.

В історії навчання первинній грамоті ця азбука Я. А. Коменського зіграла виняткову роль. Вона є основою всього подальшого розвитку звукового методу навчання грамоті. У «Передмові до читача» автор дає нарис нової методики навчання азбуці на противагу традиційному механічному засвоєнню алфавіту зі звичайними, безконечними, утомливими й незрозумілими для дітей вправами в читанні безглуздих складів. Дидакт ставить завдання безпосередньо після ознайомлення з окремими буквами алфавіту переходити до читання заголовків над рисунками.

Ще в «Великій Дидактиці» Я. А. Коменський з повною виразністю описав основний метод навчання мов. «Вивчення мов, – писав він там, – повинно йти паралельно з вивченням речей, особливо в молодості, аби ми засвоювали мову постільки, поскільки ми вивчаємо предмети, аби ми

вчилися висловлювати думку настільки, наскільки ми розуміємо предмети. Адже ми навчаємо людей, а не папуг...» [4]. Пропагуючи такий метод, Я. А. Коменський виступає першим послідовним реалістом в питанні навчання мовам. Головний недолік схоластичної школи він бачить в тому, що там вчать словам раніше предметів. Він називає предмет тілом, а слово – одежиною, а тому і те, і інше потрібно представляти людському розуму одночасно, але спочатку предмет як об'єкт не лише пізнання, але і мови [5]. Саме тому Я. А. Коменський вважає, що в основі первинного навчання мовам чи то латиської, чи будь-якої іншої повинне бути вивчення реального світу. Точна назва словами найголовніших предметів світу й людських дій повинна стати основою для пізнання світу та подальшого розвитку учнів.

В своїй короткій передмові до читача в книзі «Світ навколо в картинках» Я. А. Коменський наголошує на сенсуалістичному фундаменті своєї методичної вимоги до навчання мовам – навчати мовам на основі вивчення реального (чуттєвого) сенсорного світу. Він пише, що ми не можемо ні діяти, ні говорити розумно, якщо ми спочатку не зрозуміємо того, що треба робити, про що треба говорити. В нашому розумі немає нічого такого, чого не було б в наших відчуттях. Тому ми повинні тренувати свої відчуття в сприйнятті відмінностей, які існують між предметами.

Навчання мови за цією книгою основане на тому, щоб спочатку учню запропонувати картинку, яка сама по собі вже є більш цікавою для учня, ніж слово. Саме тому Я. А. Коменський надавав зоровим відчуттям особливого значення. Таким чином, цією ілюстрованою книгою для початкового навчання здійснилася одна із головних ідей Великого дидакта – ідея засвоєння учнями елементів мови на основі реального світу.

Якщо ми говоримо про засвоєння іноземної мови, то процес навчання буде відбуватися так само, тобто природним методом. Наявність двох текстів для опису картини – рідною та іноземною мовами – дає можливість встановлювати ще один вид асоціацій – слова іноземної мови асоціюються не лише з об'єктами реального світу, але й зі словами рідної мови. Головним завданням на початковому етапі навчання Я. А. Коменський ставить забезпечення учнів запасом слів, які означають назви предметів, явищ і їх ознак, тобто іменників та прикметників. Вивчення інших частин мови він переносить на подальші етапи навчання.

«Світ навколо в картинках» мав великий успіх за своїм впливом на початкову освіту як рідної, так і іноземної мови. Після першого видання цієї книжки в 1658 році з'явилися нові видання в 1659, 1662, 1663, 1666, 1669 роках і т.д. В 1659 році книга була перекладена англійською мовою, після чого вона була видана в 1664, 1672, 1705, 1727, 1728 роках і т.д. Таким чином, цю книгу почали і продовжують видавати багатьма європейськими мовами. Проте, з'являлось багато видань, які були

переповнені зайвими картинками й різними описами, що протирічило головній ідеї Я. А. Коменського – дати в книзі лише основне і необхідне для подальшого розвитку й розуміння як світу, так і мови.

Пройшло більше 300 років з часу появи книги Я. А. Коменського «Світ навколо в картинках». За зразком цієї книжки з'явилося багато схожих книжок у передових європейських народів. Проте, «Світ навколо в картинках» залишається монументальним твором, цінність якого полягає в принципових основах, на яких вона побудована.

Хоча книга «Світ навколо в картинках» невеликого об'єму, вона вміщує короткий огляд інформації про оточуючий світ і основ мови, наповнена рисунками, назвами і описами предметів.

В методичній системі Я. А. Коменського рисунки – це зображення всіх видимих предметів, їх назви – це заголовки і надписи, які виставлені над кожним рисунком, які називають весь предмет, описи – це пояснення всіх частинок рисунка.

З методичної точки зору така книжка є дуже корисною. По-перше, вона приваблює до себе дітей, так що вони в школі вже відчувають не муку, а задоволення для себе. По-друге, ця книжка сприяє розвитку уваги дітей, відчуттю ними цих предметів. По-третє, діти, увага яких прикута до рисунків, і захоплені іграми, зрозуміють суть головних предметів світу.

Представлене структуроване змістове наповнення допомагає дітям з легкістю навчитися читати, що забезпечується даним в книзі символічним алфавітом, а саме: формами окремих букв, а до них зображеннями тих живих істот, звуки яких перегукуються зі звуками, які передає та чи інша буква. Дякуючи цьому, дитина при одному лише погляді на тваринку легко згадає, як звучить та чи інша буква, і в кінці кінців її уява, підкріплена вправами, призводить до швидкого запам'ятовування всіх букв алфавіту.

У своїй «Передмові» до книги «Світ навколо в картинках» Я. А. Коменський називає освіту, якою в школах мають бути насичені душі молодих людей, протиотрутою неуцтву. Ця освіта має бути достеменною, повною і міцною. Вона буде достеменною, якщо викладаються і вивчаються предмети лише корисні для життя, аби згодом не довелося чути таких скарг: ми не знаємо необхідного, бо необхідного не вивчали. Вона повинна бути повною, щоб розум оброблявся для мудрості, мова – для красномовства, руки – для майстерного виконання необхідних в житті дій. Ці три речі – розум, дія і мова – і є суттю життя. Освіта повинна бути ясною, а тому і міцною, і ґрунтовною, щоб все те, що викладається і вивчається, було не темним або плутаним, а світлим, роздільним, розчленованим, немов пальці руки. Основною передумовою для цього є вимога аби оточуюча дійсність була правильно представлена нашим відчуттям, щоб вони могли бути правильно сприйняті. Я. А. Коменський стверджує, що ця вимога є основою всього іншого.

Адже насправді ми не можемо ні діяти, ні говорити розумно, якщо

заздалегідь не зрозуміємо правильно ні того, що потрібно робити, ні того, про що потрібно говорити. У школах, проте, цим зазвичай нехтують і учням подаються для вивчення предмети, які вони не розуміють і які неправильно представлені відчуттям. Звідси праця викладання і вивчення стає обтяжливою і приносить незначні плоди.

Як бачимо, проблема ефективного вивчення іноземної мови існувала з давніх-давен. Понад три століття тому великий педагог Я. А. Коменський дивувався з того, наскільки важким було вивчення іноземної мови в тогочасних школах, яким складним і розтягнутим було вивчення навіть однієї латинської мови. Кухарі на кухні, слуги при обозі, майстровий люд – усі вони, роблячи свою справу чи перебуваючи у війську, під час походів швидше засвоюють чужу мову, ніж вихованці шкіл за умов вільного часу і величезного напруження [6]. Ян Амос Коменський вважав образи відправним моментом у викладанні іноземної мови, що чітко прослідковується в його основоположній праці «Світ навколо в картинках». Наступний етап дослідження – впровадження ідей природовідповідності у процес навчання іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коменський Я. А. Материнська школа / Я. А. Коменський. – М., 1947. – гл. IV, § 8.
2. Коменський Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменський. – М., 1955.
3. Коменский Я. А. Великая Дидактика / Я. А. Коменський. – М., 1955. – гл. XXVII, § 4.
4. Коменский Я. А. Великая Дидактика / Я. А. Коменський. – М., 1955. – гл. XXП, § 3.
5. Коменский Я. А. Великая Дидактика / Я. А. Коменський. – М., 1955. – гл. XVI.
6. Василенко М. Граючись – виграємо / М. Василенко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2001. – № 1. – С. 104–106.